

УДК 377.745

А. Є. Куца

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

У статті проаналізовано творчу уяву студентів вищих навчальних закладів як майбутніх дизайнерів з огляду на вияв закономірностей формування в умовах навчальної діяльності. Простежено зв'язок творчої уяви з психічними процесами – сприйманням, мисленням, пізнанням, емоціями та відчуттями. Охарактеризовано специфіку функціонування уяви з огляду на спроби самотвердження у творчій діяльності.

Ключові слова: *творча уява, творча особистість, навчальна діяльність, допитливість, естетична спрямованість, гнучкість уяви, оригінальність.*

В статье проанализированы творческое воображение студентов высших учебных заведений как будущих дизайнеров, учитывая проявление закономерностей формирования в условиях учебной деятельности. Прослежено также связь творческого литературного воображения с психическими процессами – восприятием, мышлением, познанием, эмоциями и ощущениями. Охарактеризована специфика функционирования литературного воображения, учитывая попытки самоутверждения в творческой деятельности.

Ключевые слова: *творческое воображение, учебная деятельность, творческая личность, любознательность, эстетичная направленность, гибкость воображения, оригинальность.*

In the analysed creative literary imagination of students of higher educational institutions, considering display of laws of formation in the conditions of educational activity. It is tracked also communication of creative literary imagination with mental processes – perception, thinking, knowledge, emotions and sensations. Specificity of functioning of literary imagination is characterized, considering self-affirmation attempts in creative activity.

Keywords: *creative literary imagination, psychology of the literary text, the creative person, inquisitiveness, an esthetic orientation, flexibility of imagination, originality.*

Постановка проблеми. Формування творчої уяви займає вагоме місце на шляху становлення творчої особистості, зокрема творча студентська молодь, намагаючись реалізувати своє «Я», шукає ефективні засоби для цього. Роль творчої уяви при цьому полягає в перетворенні реальної дійсності в образ, як кінцевий результат узагальнень великої кількості вражень, пропущених через свідомість творчої особистості.

Дослідження проблем, пов'язаних із творчою уявою привертали увагу багатьох дослідників, найпомітніший вклад внесли – Л. С. Виготський, В. А. Роменець, С. Д. Максименко, В. А. Моляко, А. Я. Дудецький [5]. Проблема розвитку уяви і творчості у вітчизняній науці досліджувалася у зв'язку з розвитком творчих здібностей у пізнавальній і емоційно-вольовій сфері (Л. А. Венгер, М. В. Вовчик-Блакитна, С. І. Волощук, О. М. Дяченко, В. В. Давидов, Костюк); в ігровій діяльності (Л. В. Артемова, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонт'єв, Н. Я. Михайленко, В. О. Проскура) [7]; формування творчості в різних видах художньої діяльності (С. В. Акішев, Е. В. Белкіна, М. М. Рибаківа, О. С. Ушакова, Л. І. Фесенко) [3]; серед дослідників власне літературної уяви та психології літературної творчості сучасні дослідники – О. А. Кривописина, Н. В. Медведєва, Н. І. Жигайло.

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей формування творчої уяви студентів як майбутніх дизайнерів та розробленні шляхів активізації творчої уяви.

Аналіз останніх публікацій із теми. За даними А. Я. Дудецького (1974), існує близько 40 різних визначень уяви, у яких відбиті різні боки цього явища. Але всі автори єдині в одному, розуміючи під уявою специфічний процес створення й перетворення образів.

Традиційно (С. Л. Рубінштейн, 1946; А. Я. Дудецький, 1974; С. Коршунова, 1979; В. Д. Шадріков, 1994; О. М. Д'яченко, 1996 і ін.) виділяють активну й пасивну уяву. Пасивна може бути довільною (мрії) і мимовільною (сновидіння, галюцинації). Активна уява поділяється, як правило, на відтворюючу і творчу уяву. Відтворююча уява, спрямована на створення образів, що відповідають опису; творча – на створення нових образів, що володіють якостями суб'єктивної, або об'єктивної новизни, оригінальності.

С. Л. Рубінштейн пропонує також розрізняти конкретну й абстрактну уяву. Образи, якими оперує уява, різні. Це можуть бути образи одиничні, конкретні, обтяжені безліччю деталей, і образи

типізовані, узагальнені схеми, символи. Можлива ціла ієрархія, або східчаста система образів, що різняться різним у кожному з них співвідношенні одиничного й загального; відповідно до цього існують різноманітні види уяви – від більш конкретної до більш абстрактної.

Є класифікація біля витоків якої стоять В. Вундт, Т. Рібо, А. В. Запорожець доповнена й розвинена потім у роботах О. М. Дьяченко, А. С. Співаковської, які розділяють уяву на пізнавальну й емоційну [3].

Л. С. Коршунова визначає уяву як процес перетворення наочного матеріалу за допомогою понять і формування образів раніше частково, або повністю неспостережуваних явищ. На основі цього визначення вона пропонує розрізнити образи уяви:

1. Образи предметів або явищ, не спостережувані лише в цей момент, але в принципі доступні живому спогляданню. Сюди відносять образи об'єктів, що існували й сприймалися в минулому, а також існують і тепер, але не перебувають у полі сприйняття в цей період часу. Уявлення минулого відіграють істотну роль у пізнанні, особливо в поясненні історичного процесу. Це й образи об'єктів, недоступних прямому сприйняттю на такому рівні розвитку науки й техніки, хоча відомі умови, під час реалізації яких можна безпосередньо сприймати їх (опис поверхні інших планет тощо).

2. Образи об'єктів, не спостережуваних у силу обмеженості органів чуття людини (наприклад, ультразвук). Використовуючи наявний досвід, а також опираючись на деякі прояви властивостей таких об'єктів, суб'єкт будує наочні почуттєві зображення. Подібні образи значимі й у науковому пізнанні, і в практичній діяльності, і в літературній творчості.

3. Уявлювані образи об'єктів, які тільки повинні бути створені в процесі практичної діяльності людини, або виникнути в ході еволюції природних явищ, що виникли в ході природного історичного розвитку (наприклад, уявлення про нові властивості організму). Величезну роль такі образи відіграють у пізнанні й у практиці людини, у плануванні діяльності, у літературній творчості. Вони дозволяють здійснювати передбачення, ставити цілі діяльності.

4. Останню групу становлять образи предметів, що не існували і принципово неможливі в майбутньому. Ці фантастичні уявлення часто використовуються в науці й мистецтві [6].

Виклад основного матеріалу. Творча уява відіграє істотну роль у творчому процесі. Її значення особливо вагоме в дизайнерській діяльності. Для того, щоб створити оригінальні образи, максимально дотримуючись умов реальної дійсності, потрібні, насамперед, пластичність та творча самостійність уяви. У цьому сенсі слід говорити про індивідуальний стиль змалювання дійсності.

Індивідуальні особливості особистості, її потреби, інтереси, знання, уміння, зміст основної діяльності позначаються на уяві, надаючи їй індивідуальної своєрідності. Вона виявляється в різній широті та змістовності уяви, перевазі певних видів уявлень, їх силі, яскравості, різній дієвості. Чим багатший досвід людини, чим ширше в неї коло потреб, інтересів, знань, тим ширша та багатша за своїм змістом уява, і навпаки. У зв'язку з цим говорять про широку і вузьку, багату і бідну фантазію людей.

Серед рис, які характеризують юнацьку творчу уяву важливо підкреслити максималізм образів. Під впливом сильних вражень студентська молодь вибирає окремі моменти, або об'єкти і створює образи, наповнюючи їх потужними емоціями. У мові переважають незвичні слова, звороти, оригінальні метафори, оскільки звичайною мовою вона не може передати захоплення чим-небудь, або ж своє негативне ставлення, що сягає крайніх меж. Серед конкретних форм максималізму також присутні: гіперболізація, поляризація та своєрідна «космічна» фантазія.

Нами проведено дослідження, яке складалося з двох етапів:

I етап: дослідили творчу уяву студентів; визначили властивості творчої особистості: складність, схильність до ризику; рівень особистісної зрілості та спрямованість особистості.

II етап: здійснили кореляційний аналіз результатів, щоб з'ясувати взаємозв'язок властивостей творчої особистості, деяких рис особистісної зрілості та творчої уяви.

У дослідженні взяли участь студенти Міжрегіонального центру професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну м. Львова. Вибірку становили 102 особи.

Нами визначено ступінь творчої уяви студентської молоді за допомогою методики «Дослідження творчої уяви», властивості творчої особистості за допомогою методики «Діагностика особистісної креативності (Е. Е. Тунік)»; рівень особистісної зрілості – за допомогою опитувальника особистісної зрілості (ОЗО); емоційну

спрямованість за допомогою методики «Діагностика емоційної спрямованості особистості».

У результаті дослідження творчої уяви одержано наступні дані (табл.1).

Таблиця 1
Якісна характеристика творчої уяви

Досліджувані студенти	Рівні розвитку творчої уяви		
	Розвинута творча уява й оригінальність 6 балів	Середній рівень розвитку творчої уяви 5–4 бали	Низький показник творчої уяви 2–1 бали
Кількість студентів (%)	19	56	25

I. Якісна характеристика творчої уяви: обумовлена кількістю балів, отриманих за дотепне й оригінальне речення, відповідала максимальній оцінці якогось зі складених випробуванням речень. Таким чином, оцінка 6 – розвинута творча уява, або оригінальність; 5, або 4 – прояв творчості – середній; 2, або 1 – низький показник.

II. Кількісна характеристика творчої уяви. Цей показник було використано для аналізу й інтерпретації результатів, щоб з'ясувати взаємовплив властивостей творчої особистості, деяких рис особистісної зрілості та творчої уяви.

Уява відіграє істотну роль у кожному творчому процесі. Цінність творчої уяви полягає насамперед у здатності бути пластичним носієм ідейного змісту; у створенні нової ситуації не шляхом порушення, а за умови збереження основних вимог життєвої реальності. Творча уява передбачає створення образу, ситуації, ознаки, які не мають аналогів. У цьому випадку – це створення пропозицій без заданого зразка.

Отже, можна стверджувати, що у студентів переважає середній рівень розвитку творчої уяви (53%). Що ж до продуктивності творчої роботи, то слід зазначити, що студенти намагалися створити якомога більше речень, не виявляючи прагнення до оригінальності та новизни літературних образів. І лише в 10% студентів було виявлено високий показник розвинутості творчої уяви та оригіналь-

ність у створенні образів. Характерною рисою відзначається мова студентів, як форма вияву юнацької субкультури.

На наступному етапі дослідження ми визначали властивості творчої особистості – складність, допитливість, схильність до ризику; риси особистісної зрілості та емоційну спрямованість студентської молоді.

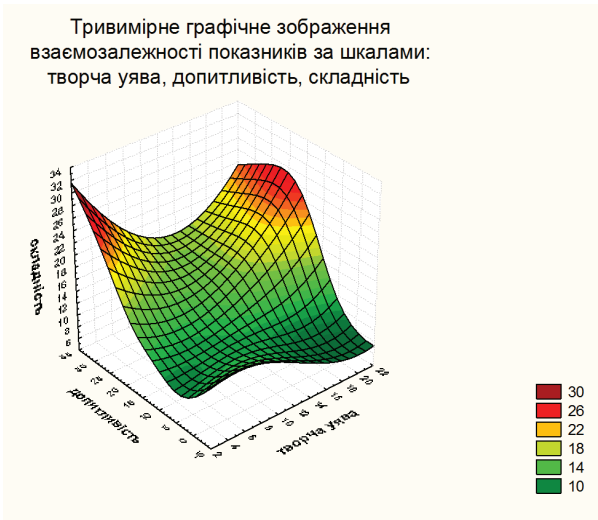

Рис. 1. Взаємозалежність показників – творча уява, допитливість, складність

У результаті кореляційного аналізу нами встановлено прямий взаємозв'язок між:

- рівнем розвитку творчої уяви та складністю;
- рівнем розвитку творчої уяви та допитливістю;
- рівнем розвитку творчої уяви та романтичною спрямованістю;
- рівнем розвитку творчої уяви та естетичною спрямованістю;
- рівнем розвитку творчої уяви та автономністю.

Таким чином, як видно з рисунків 1,2,3 розвиток творчої уяви студентів взаємозалежний від романтичної та естетичної спрямованості, що відповідає найбільш поширеним формам, до яких вдається молодь на початках літературної діяльності – це, насамперед поезія та мала проза.

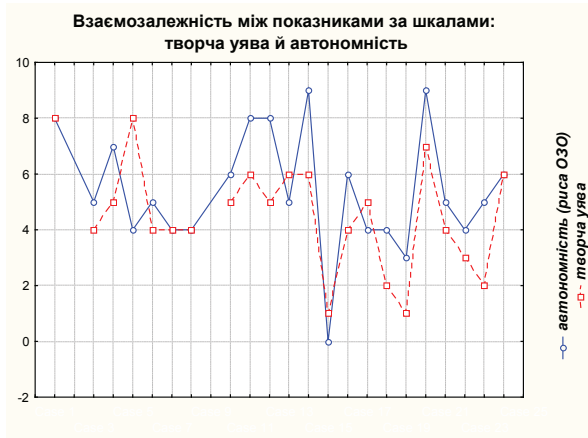

Рис. 2. Взаємозалежність між показниками – творча уява й автономність

Результати нашого дослідження у сфері емоційної спрямованості підтвердили тісний взаємовплив ефективної сфери та творчої уяви. Естетична та романтична спрямованість студентської молоді – це виражена потреба у творчості. Відкриття нового бачення світу крізь призму літературного образу, який обіймає внутрішній світ особистості – це прагнення до самовираження і самопроникнення. На основі почуттів студенти добирають такі образи, які відповідають їхньому психічному стану. Тому присутність образів-мрій, образів-ідеалів – це, насамперед характеризує прагнення молоді до кращого, створює ціннісно-орієнтований ґрунт і орієнтир подальшого життя. Як зазначав В. А. Роменець, це аж ніяк не означає відхід від реальності, або втеча від життя, а навпаки – це попадання в центр. Саме завдяки ідеалам студенти прагнуть до вищих цінностей, які стають міцним ґрунтом для подальших вчинків.

Взаємовплив між показниками творчої уяви та автономності (готовність довіряти собі та здатність до самовизначення) – це свідчення про прагнення студентської молоді до реалізації свого творчого потенціалу шляхом самовизначення. Серед властивостей творчої особистості, які найбільше співвідносяться з творчою уявою в нашому дослідженні – це складність та допитливість.

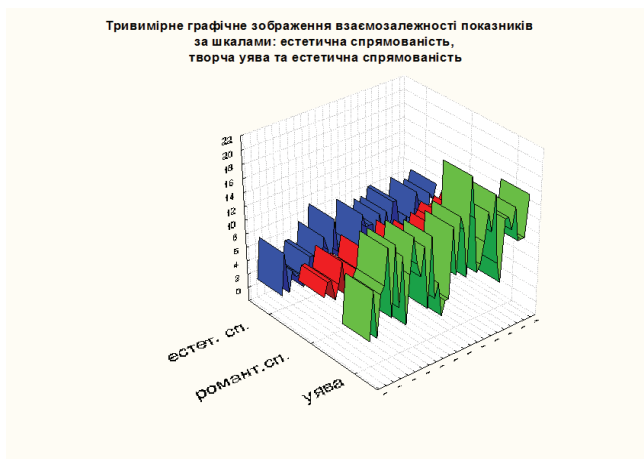

Рис. 3. Взаємозалежність між показниками – творча уява й естетична та романтична спрямованість

Формування творчої уяви студентів як майбутніх дизайнерів залежить від багатьох чинників та передумов, які стають найбільш актуальними саме в юнацькому віці. Здійснений нами аналіз дозволив виокреслити уяву з-поміж інших психічних процесів як психічний процес довільного створення суб'єктом образів, які мають ознаку новизни щодо вихідного матеріалу (даних сприймання і пам'яті). Її основними критеріями є метафоричність, розробленість та індивідуальність образу уяви. Сукупність показників метафоричності та розробленості зумовлює індивідуалізацію образу, що пов'язана з прагненням особистості виявити свою індивідуальність, створити «свій неповторний образ».

Розгляд творчої уяви як психічного пізнавального процесу довільного створення суб'єктом образів, які мають ознаку новизни щодо даних сприймання та пам'яті; орієнтують його творчу діяльність; втілюються в об'єктивно або суб'єктивно значущих продуктах, дозволив виокремити такі її критерії:

– метафоричність образу, яка характеризується тим, наскільки суб'єкт в уяві знімає явні, або латентні обмеження, розширюючи тим самим можливість вільно оперувати образами, комбінувати їхні елементи, а також відображає результат цього комбінування – образи, у яких збережений смисловий зв'язок із реальністю;

– розробленість образу – завершеність продукту творчої уяви, у реалізації якої важливу роль відіграють процеси, спрямовані на формування цілісності та структурної адекватності компонентів нового образу, подолання його недоліків, адекватну деталізацію та забезпечення інформативності відповідно до замислу;

– індивідуалізованість образу, яка обумовлюється сукупністю показників метафоричності та розробленості.

Під творчим становленням особистості ми розуміли привнесення у творчість, як загальнолюдське надбання своїх індивідуальних творчих здобутків; вираження через творчу діяльність власного досвіду, пронизаного особистісними переживаннями та ставленням до світу.

Творчість – процес багатосторонній, він включає в себе і соціальне, і психічне, і фізіологічне, які збагачують таке соціальне явище.

Ми виходимо із положень підходу С. Д. Максименка [3], що складовими становлення особистості є: по-перше, становлення реальної особистості, конкретної людини. Вона пов'язана зі своєю власною історією, і становлення її – це власне той нескінченний процес самовдосконалення.

По-друге, становлення відбувається з ідеєю особистості, яка «поза її історією залишається незмінною». Ідея особистості виникає доволі повільно, разом зі становленням культури. Ідея особистості в античності, наприклад, кардинально відрізняється від ідеї особистості в наш час. Отже, розвиток особистості має історичний аспект.

По-третє, в особистості є те, що воістину керує всім становленням, а не лише його ідейним осмисленням. Це є першобраз, справжнє втілення ідеї. Особистість у своєму розвитку керується прагненням до такого образу і фактично сама керує власним становленням.

На наступному етапі дослідження в експериментальній групі нами проведено психологічний тренінг розвитку творчої уяви та активізації творчого потенціалу. Тренінг визначено як процес створення оптимальних психологічних умов, які сприяють розвитку творчої уяви, або як група методів формування навиків створення оригінальних літературних образів.

Унаслідок проведення психологічного тренінгу розвитку творчої уяви та активізації творчого потенціалу студентів як майбутніх

дизайнерів за допомогою вправ із візуалізації образів одержано показники, представлені на рисунку 4. Якщо до психологічного тренінгу низький рівень розвитку творчої уяви спостерігався у 26% досліджуваних, то після тренінгу він становив 20%. Натомість високий рівень творчої уяви був у 21% досліджуваних, а після тренінгу він становив 31%.

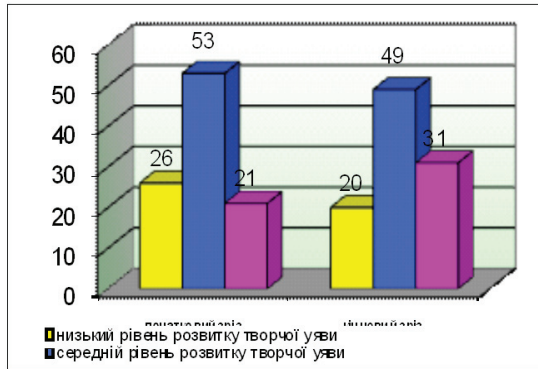

Рис. 4. Порівняльна діаграма рівнів розвитку творчої уяви студентів експериментальної групи до і після психологічного тренінгу

Висновки. Отже, творча уява відіграє основну роль у дизайнерській діяльності студентів, оскільки завдяки їй творча особистість здатна реалізувати творчі задуми, передати свій емоційний стан та естетично змодельовати образ світобачення.

На основі психологічного тренінгу сформувалося уявлення про те, що творча особистість перебуває на етапі становлення як професіонала тоді, коли вона: по-перше, вбачає сенс у творчій діяльності і до чого водночас у неї є здібності та можливості; по-друге, має розвинені відповідні риси творчої особистості: образне мислення, творчу уяву, що дають змогу домогтися поставленої мети, реалізувати себе у своєму творчому становленні.

Перспективи подальшого дослідження творчої уяви передбачають зосередження на врахуванні суперечливих аспектів впливу ЗМІ та інших соціальних чинників на становлення та здійснення творчої особистості; на розробці та теоретичному обґрунтуванні програм творчого розвитку як у студентської молоді, так і викла-

дачів вищих навчальних закладів із різним досвідом роботи, (а також молоді загалом) та їхньої апробації в експерименті.

Література:

1. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3–5; № 2. – С. 2–6; № 3. – С. 2–5.

2. Брушлинский А. В. Воображение и творчество (трудности в трактовке воображения) / А. В. Брушлинский // Научное творчество. Под ред. С. Р. Микулинского, М. Г. Ярошевского. – М. : Наука, 1969. – С. 341–346.

3. Максименко С. Д. Загальна психологія : Навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – 2-ге вид. – К. : МАУП, 2001. – 256 с.

4. Методологічні проблеми вивчення обдарованої молоді // Вивчення молоді на сучасному етапі: Питання методології і методики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 11-13 жовт. 1995 р. – К. : А.Л.Д., 1996. – С. 60–63.

5. Мрака Н. М. Формування творчої уяви студентської молоді як передумова становлення творчої особистості / Н. М. Мрака // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. – Житомир : «Видавництво ЖДУ ім. І. Франка», 2009. – Т. 7. – Вип. 19. – С. 140–145.

6. Моляко Р. В. Проблеми творчої обдарованості / Р. В. Моляко, В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність: Міжнар. наук. Костюківські читання : Матеріали конф. – К., 1993. – Т. 2. – С. 207–214.

7. Психологічна теорія творчості // Актуальні проблеми сучасної української психології: До 60-річчя від дня народження акад. С. Д. Максименка / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Вип. 22. – С. 221–229.